

risks in the RP of agricultural enterprises. The methodological basis includes methods of systemic analysis of official statistics and reports from relevant ministries. The key components of the RP were analyzed, and a critical asymmetry was identified: Financial and Technical Potential demonstrate artificial stability that is entirely dependent on massive and direct state intervention (programs such as "Affordable Loans 5-7-9%" and 25% compensation for equipment costs). This creates a high risk of systemic collapse if budget financing is cut. Human Resources Potential is in a deep crisis and undergoing qualitative "hollowing out" due to mobilization, resulting in a shortage of qualified mechanics and creating an "automation paradox" (a lack of operators for modern machinery). This problem is not being solved by current state programs. Land Potential is undergoing transformation: its value is shifting from physical quantity to administrative and legal quality (registration in the State Land Cadastre), which becomes the key to financialization and access to lending. Innovation Potential operates as a "black box": it is critically important but remains unmeasured and unsupported at the systemic level, as current state policy focuses on preserving rather than transforming production potential. Conclusions indicate that the current state of the agrarian sector is characterized by crisis adaptation. Prospects for further research include developing a methodology for systemic monitoring and evaluation of innovation costs, as well as a detailed study of qualitative deformations in human resource potential.

Keywords: resource potential, agricultural enterprises, martial law, state support, financial potential, human resources potential, innovation potential.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2025 р.

Бібліографічний опис статті:

Співак А. О., Цюпак В. П. Оцінка сучасного стану ресурсного потенціалу аграрних підприємств України: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 5. С. 96-100.

Spiwak A., Tsupak V. Assessment of the current state of the resource potential of agricultural enterprises in Ukraine: problems and prospects. *Actual problems of innovative economy and law*. 2025. No. 5, pp. 96-100.

УДК 336.142.3; JEL classification: H71, H21, R51

DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-5-23>

ПЕЛЕХАТИЙ Андрій Олегович, д.е.н., доцент кафедри державного управління Українського Католицького університету, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0002-3022-852X>
УГРИН Андрій Петрович, аспірант Національного університету «Львівська Політехніка», <https://orcid.org/0009-0000-5822-5112>

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

Пелехатий А. О., Угрин А. П. *Фінансові інструменти розвитку територіальних громад: оптимізація податкових надходжень.*

У статті розглядаються сучасні підходи до зміцнення фінансової спроможності територіальних громад України в умовах воєнних викликів та повоєнного відновлення з акцентом на оптимізацію податкових надходжень місцевих бюджетів. Аналізується трансформація ролі територіальних громад як ключових суб'єктів соціально-економічного розвитку, відповідальних за відновлення інфраструктури, забезпечення базових публічних послуг та формування передумов сталого зростання. Значну увагу приділено проблемі асиметрії між доходною та видатковою частинами місцевих бюджетів, що посилюється скороченням економічної активності, міграційними процесами та зростанням соціальних і відновлювальних видатків. У роботі досліджуються податкові надходження як базовий інструмент фінансової автономії громад, зокрема, роль податку на доходи фізичних осіб, земельного податку та інших місцевих податків і зборів. Розкриваються ключові проблеми їх адміністрування, пов'язані з неефективним використанням земельних ресурсів, застарілою нормативною грошовою оцінкою, тіньовою зайнятістю та неповнотою податкового обліку. Окремо аналізуються можливості підвищення результативності земельного податку шляхом актуалізації нормативної грошової оцінки, повної інвентаризації земель, цифрової інтеграції кадастрових даних і податкових реєстрів та посилення відповідальності за порушення податкового законодавства. У статті також розглянуто інституційні та адміністративні аспекти вдосконалення справляння податку на доходи фізичних осіб, зокрема питання його перерозподілу між громадами з урахуванням фактичного проживання платників, детинізації ринку праці та впровадження стимулюючих механізмів заохочення громад до розширення податкової бази. Обґрунтовується доцільність запровадження нових місцевих податків, зокрема податку на використання комерційної нерухомості як інструменту диверсифікації доходів місцевих бюджетів. Окрема увага приділяється передачі повноважень з адміністрування місцевих податків органам місцевого самоврядування та інтеграції податкової політики зі стратегічними цілями розвитку територіальних громад у повоєнний період.

Ключові слова: територіальні громади, фінансова спроможність, розвиток, місцеві податки, органи місцевого самоврядування, управління.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний етап розвитку територіальних громад України формується під впливом масштабних соціально-економічних трансформацій, зумовлених воєнними діями та необхідністю повоєнного відновлення країни. У цих умовах територіальні громади постають не лише як адміністративно-територіальні одиниці, а як ключові суб'єкти соціально-економічного розвитку, відповідальні за відновлення інфраструктури, забезпечення життєдіяльності населення, реалізацію соціальних програм та створення передумов для довгострокового економічного зростання. Відповідно, фінансова спроможність територіальних громад набуває стратегічного значення, а питання формування та ефективного використання фінансових ресурсів виходить за межі традиційного бюджетного процесу та перетворюється на один із визначальних чинників сталого розвитку на місцевому рівні.

Сучасний етап розвитку територіальних громад України формується під впливом масштабних соціально-економічних трансформацій, зумовлених воєнними діями та необхідністю повоєнного відновлення країни. У цих умовах територіальні громади постають не лише як адміністративно-територіальні одиниці, а як ключові суб'єкти соціально-економічного розвитку, відповідальні за відновлення інфраструктури, забезпечення життєдіяльності населення, реалізацію соціальних програм та створення передумов для довгострокового економічного зростання. Відповідно, фінансова спроможність територіальних громад набуває стратегічного значення, а питання формування та ефективного

використання фінансових ресурсів виходить за межі традиційного бюджетного процесу та перетворюється на один із визначальних чинників сталого розвитку на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі питання податкового забезпечення фінансової спроможності місцевих бюджетів і механізмів адміністрування місцевих податків розглядається як один із ключових чинників сталого розвитку територіальних громад. Загальні підходи до місцевих фінансів, бюджетної децентралізації та ролі податкових надходжень висвітлюють праці Г. Возняка, В. Кравченка, І. Луніної, М. Пасічного, Х. Пагидької, тоді як К. Павлюк, Я. Дяченко, А. Крисоватий засереджують увагу на проблемах адміністрування місцевих податків.

Міжнародні дослідження пропонують практичні моделі і рекомендації для посилення місцевих фінансів у періоди економічної нестабільності та післяконфліктного відновлення. Так, видання ОЕСД засереджують увагу на принципах фіскальної децентралізації та управлінні місцевими фінансами [8], а публікації Європейської комісії і Світового банку висвітлюють напрями зміцнення місцевих бюджетів у період післякризового відновлення (European Commission, 2022; World Bank, 2021) [9; 12]. Незважаючи на наявність численних публікацій про бюджетні процеси та місцеві джерела доходів, питання комплексного вдосконалення адміністрування податків з огляду на просторові, економічні та цифрові аспекти, що виникають у повоєнний період, потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасних проблем адміністрування місцевих податків, оцінювання впливу їх недосягненого адміністрування на фінансову спроможність територіальних громад України в умовах повоєнного відновлення та обґрунтування конкретних управлінських й законодавчих рішень щодо підвищення ефективності податкового адміністрування на місцевому рівні для забезпечення збалансованого розвитку громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток територіальних громад в період війни характеризується суттєвим звуженням їх доходної бази, що зумовлено скороченням економічної активності, руйнуванням виробничого потенціалу, втратою частини податкових платників та значними міграційними процесами. Водночас спостерігається зростання соціальних та відновлювальних видатків місцевих бюджетів, пов'язаних із забезпеченням потреб населення, підтримкою внутрішньо переміщених осіб, відбудовою об'єктів житлово-комунальної, транспортної та соціальної інфраструктури. Така асиметрія між доходами і видатками суттєво підвищує бюджетні ризики та обмежує можливості територіальних громад щодо реалізації стратегічних програм розвитку, що актуалізує потребу у пошуку нових підходів до фінансового забезпечення місцевого розвитку в повоєнний період.

У системі фінансових інструментів розвитку територіальних громад провідну роль відіграють податкові надходження, які формують основу фінансової автономії місцевих бюджетів і забезпечують стабільність їх функціонування. Податок на доходи фізичних осіб, плата за землю та єдиний податок традиційно залишаються базовими бюджетоформуючими джерелами доходів територіальних громад. Водночас фіскальний потенціал зазначених податків значною мірою залежить від якості їх адміністрування, рівня податкової дисципліни та здатності органів місцевого самоврядування адаптувати податкову політику до нових соціально-економічних реалій. У цьому контексті оптимізація податкових надходжень постає не як механічне підвищення ставок або розширення податкового навантаження, а як комплексний управлінський процес, спрямований на мобілізацію внутрішніх фінансових резервів територіальних громад.

Особливої актуальності набуває удосконалення механізмів адміністрування місцевих податків і зборів з урахуванням просторових, демографічних та економічних особливостей кожної територіальної громади. Неefективне використання земельних ресурсів, застаріла нормативна грошова оцінка земель, наявність тіньової зайнятості та неформальної підприємницької діяльності призводять до системних втрат доходів місцевих бюджетів. У період війни ці проблеми загострюються, що зумовлює необхідність впровадження сучасних фінансових інструментів, цифрових технологій та аналітичних підходів у процес управління податковими надходженнями.

Удосконалення адміністрування земельного податку в умовах повоєнного розвитку територіальних громад доцільно розглядати як один із ключових резервів нарощення власних доходів місцевих бюджетів та підвищення ефективності фінансового управління на місцевому рівні. Насамперед пропонується запровадити обов'язкову періодичну актуалізацію нормативної грошової оцінки земель не рідше одного разу на п'ять років із закріпленням відповідної норми у статті 271 Податкового кодексу України. З метою усунення фінансових бар'єрів для громад доцільно законодавчо передбачити можливість співфінансування проведення нормативної грошової оцінки земель за рахунок коштів державного бюджету, міжнародної технічної допомоги або регіональних фондів розвитку. Такий підхід дозволить забезпечити відповідність податкової бази реальній вартості земельних ресурсів, що безпосередньо

сприятиме зростанню надходжень від земельного податку без підвищення податкових ставок.

Важливим напрямом посилення адміністративної складової земельного податку є завершення повної інвентаризації земель територіальних громад із внесенням усіх земельних ділянок до Державного земельного кадастру та синхронізацією цих даних з інформаційними системами Державної податкової служби. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до Земельного кодексу України та Податкового кодексу України, передбачивши обов'язковий електронний обмін даними між органами місцевого самоврядування, органами Держгеокадастру та податковими органами. Законодавче закріплення відповідальності за несвоєчасне або неповне внесення інформації про земельні ділянки дозволить зменшити втрати доходів, пов'язані з використанням земель без належного правового оформлення та ухиленням від сплати земельного податку.

З метою розширення податкової бази земельного податку доцільним є перегляд підходів до оподаткування земель, що не використовуються або використовуються не за цільовим призначенням. Пропонується законодавчо закріпити підвищені коефіцієнти до ставок земельного податку для земельних ділянок, які перебувають у приватній власності, але не залучені до господарського обороту протягом тривалого періоду. Внесення відповідних змін до статті 284 Податкового кодексу України дозволить стимулювати власників земель до ефективного використання земельних ресурсів або передачі їх в оренду, що сприятиме як зростанню податкових надходжень, так і активізації економічної діяльності в межах територіальних громад.

Крім того, з метою підвищення податкової дисципліни доцільним є запровадження чітко диференційованої системи фінансової відповідальності за порушення земельного податкового законодавства, яка враховуватиме тривалість порушення, його повторюваність та обсяг недоотриманих місцевим бюджетом доходів. Зокрема, пропонується внести зміни до Податкового кодексу України шляхом встановлення градації штрафних санкцій: за несвоєчасну сплату земельного податку до 30 календарних днів – штраф у розмірі 10% від суми податкового зобов'язання; від 31 до 120 днів – 20%; понад 120 днів – 30% із одночасним нарахуванням пені за кожен день прострочення. Для випадків систематичного ухилення від сплати земельного податку (два і більше порушень протягом податкового року) доцільно передбачити підвищений штрафний коефіцієнт та застосування заходів примусового стягнення.

Окремим механізмом посилення відповідальності пропонується встановлення санкцій за використання земельних ділянок без належного оформлення правостановлюючих документів або без реєстрації у Державному земельному кадастрі. У таких випадках доцільно законодавчо закріпити обов'язок сплати земельного податку за максимальними ставками з моменту фактичного використання земельної ділянки, а також накладення штрафу у відсотковому співвідношенні до нормативної грошової оцінки відповідної землі. Це стимулюватиме власників і користувачів земель до легалізації земельних відносин та зменшить обсяги втрат доходів місцевих бюджетів.

З метою підвищення ефективності контролю пропонується запровадити механізм автоматизованого виявлення податкових порушень шляхом зіставлення даних Державного земельного кадастру, реєстру речових прав на нерухоме майно та інформаційних баз податкових органів. У разі виявлення розбіжностей система має автоматично формувати повідомлення рішення про donарухування податкових зобов'язань та штрафних санкцій. Відповідні повноваження доцільно законодавчо закріпити за податковими органами із наданням органам місцевого самоврядування права ініціювати такі перевірки.

Крім фінансової відповідальності, пропонується посилити персональну відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, відповідальних за ведення земельного обліку та взаємодія з податковими органами. У разі несвочасного подання або викривлення інформації про об'єкти оподаткування доцільно передбачити адміністративну відповідальність, що включатиме штрафи та дисциплінарні санкції. Такий підхід сприятиме підвищенню якості адміністрування земельного податку та зменшенню ризиків втрат місцевих бюджетів.

Запровадження запропонованих механізмів відповідальності дозволить посилити превентивну функцію земельного податку, забезпечити невідворотність покарання за порушення податкового законодавства та створити стабільні умови для зростання доходів місцевих бюджетів у повоєнний період розвитку територіальних громад.

У сучасних умовах децентралізації та повоєнного відновлення територіальних громад податок доходи фізичних осіб (ПДФО) залишається ключовим бюджетоутворюючим джерелом доходів місцевих бюджетів, що зумовлює необхідність удосконалення механізмів його справляння та розподілу між рівнями бюджетної системи. Запропонований механізм ґрунтується на поєднанні фіскальних, адміністративних та інституційних інструментів, спрямованих на зменшення втрат доходів, підвищення прозорості податкових потоків та посилення фінансової спроможності територіальних громад.

Першим елементом механізму є зміна принципу зарахування ПДФО з місця реєстрації роботодавця на місце фактичного проживання (або місце надання публічних послуг) працівника. Чинна модель не враховує реального навантаження на соціальну, освітню та інфраструктурну систему громад, у яких проживають наймані працівники. У зв'язку з цим доцільно законодавчо закріпити норму щодо розподілу ПДФО між громадами пропорційно до кількості зареєстрованих мешканців-працівників або за місцем їхньої податкової адреси. Такий підхід сприятиме справедлившому розподілу податкових надходжень і зменшенню міжтериторіальних дисбалансів.

Другим складником механізму є удосконалення податкового адміністрування ПДФО шляхом інтеграції інформаційних систем Державної податкової служби, органів місцевого самоврядування, Пенсійного фонду України та реєстрів зайнятості населення. Це дозволить забезпечити автоматизоване зіставлення даних щодо нарахованої заробітної плати, сплаченого податку та місця фактичного проживання платника, а також оперативно виявляти випадки неофіційної зайнятості або заниження бази оподаткування. Важливим елементом має стати надання органам місцевого самоврядування обмеженого доступу до аналітичних даних щодо надходжень ПДФО в розрізі платників та роботодавців на території громади.

Третім елементом механізму є посилення відповідальності роботодавців за порушення порядку нарахування та сплати ПДФО, зокрема за виплату заробітної плати «в конвертах» або заниження офіційних доходів працівників. Пропонується запровадити диференційовані штрафні санкції залежно від кількості працівників, щодо яких допущено порушення, та тривалості таких порушень, а також встановити норму про спрямування частини донарахованих сум ПДФО і штрафів безпосередньо до бюджету тієї територіальної громади, на території якої проживають працівники. Це посилить мотивацію громад до співпраці з податковими органами у сфері детінізації ринку праці.

Четвертим складником механізму є запровадження стимулюючого підходу до розподілу ПДФО між державним та місцевими бюджетами. Доцільним є встановлення змінної частки зарахування ПДФО до

бюджетів територіальних громад залежно від рівня виконання показників з легалізації зайнятості, приросту офіційної заробітної плати та збільшення кількості платників податку. Такий інструмент дозволить трансформувати ПДФО з пасивного джерела доходів у активний інструмент розвитку місцевої економіки.

У межах цього механізму пропонується встановити базову гарантовану частку ПДФО, яка зараховується до бюджетів територіальних громад на постійній основі, та додаткову стимулюючу частку, розмір якої залежить від результативності громад у досягненні визначених показників. Базова частка забезпечує фінансову стабільність місцевих бюджетів, тоді як стимулююча частка виконує мотиваційну функцію та спрямована на заохочення громад до активних дій у сфері розширення податкової бази.

Нами пропонується використовувати такі критерії коригування стимулюючої частки ПДФО:

- темпи зростання кількості офіційно працевлаштованих осіб на території громади порівняно з попереднім бюджетним періодом;
- приріст середньомісячної офіційної заробітної плати;
- зменшення частки неформальної зайнятості, визначеної на основі співставлення податкових, пенсійних та статистичних даних;
- динаміку надходжень ПДФО в розрахунку на одного мешканця громади.

Для кожного з зазначених показників доцільно встановити порогові та цільові значення, перевищення яких надає громаді право на збільшення частки ПДФО, що залишається в її бюджеті. Так, у разі перевищення середньообласного темпу зростання офіційної зайнятості громада отримує додаткові 3 відсоткові пункти зарахування ПДФО; за стабільне зростання середньої заробітної плати – ще 2 відсоткові пункти; за зменшення обсягів тіньової зайнятості – додаткову корисувальну надбавку в розмірі 1%. Така модель дозволяє формувати індивідуальну траєкторію фінансового заохочення кожної громади з урахуванням її стартових умов.

Додаткові відсотки, які передаватимуться громаді за досягнення відповідних критеріїв, зменшуватимуть обсяги надходжень ПДФО до обласного бюджету.

Інституційне забезпечення реалізації запропонованого механізму передбачає закріплення відповідних норм у Бюджетному кодексі України, зокрема у частині визначення змінного нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів, а також розробку підзаконних актів, які регламентують методику розрахунку показників, періодичність їх перегляду та порядок підтвердження досягнутих результатів. Контроль за дотриманням методики та коректністю розрахунків доцільно покласти на центральний орган виконавчої влади з питань фінансів у взаємодії з Державною податковою службою.

Важливою складовою механізму є прозорість і публічність результатів оцінювання, що передбачає оприлюднення щорічних рейтингів територіальних громад за показниками легалізації зайнятості та ефективності адміністрування ПДФО. Це створить додатковий репутаційний стимул для органів місцевого самоврядування та сприяє поширенню кращих управлінських практик у сфері податкового адміністрування.

Реалізація запропонованого стимулюючого підходу дозволить перетворити ПДФО з формально закріпленого доходного джерела на активний інструмент економічної політики територіальних громад, підвищить зацікавленість місцевої влади у створенні робочих місць, легалізації доходів населення та розвитку місцевої економіки, що є особливо актуальним у повоєнний період відновлення та трансформації економіки України.

П'ятим елементом механізму є цільове використання додаткових надходжень від ПДФО, отриманих у результаті вдосконалення адміністрування, зокрема на фінансування програм розвитку людського капіталу,

професійної освіти, енергоефективних та екологічних ініціатив, створення робочих місць та підтримки малого і середнього бізнесу. Закріплення відповідних норм у Бюджетному кодексі України сприятиме підвищенню суспільної довіри до податкової системи та формуванню стійкого зв'язку між сплатою ПДФО і якістю публічних послуг у громаді.

У сучасних умовах розвитку територіальних громад, особливо в повоєнний період, актуалізується потреба у розширенні власної дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок стабільних та економічно обґрунтованих джерел. Чинна система місцевого оподаткування в Україні залишається обмеженою за переліком податків і зборів та недостатньо відображає реальну економічну активність, що здійснюється на території громад. У зв'язку з цим доцільним є запровадження місцевого податку на використання нерухомого майна комерційного призначення, який справлявся б з суб'єктів господарювання, які здійснюють підприємницьку діяльність у межах територіальної громади з використанням об'єктів нерухомості.

Економічна доцільність такого податку полягає в тому, що комерційне використання території громади створює додаткове навантаження на її інфраструктуру, транспортну мережу, комунальні послуги та публічний простір, однак не завжди адекватно компенсується чинними податковими надходженнями. Запровадження відповідного податку дозволить закріпити прямий зв'язок між рівнем комерційної активності та фінансуванням місцевого розвитку, що відповідає принципам фіскальної справедливості та фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Об'єктом оподаткування пропонується визначити факт використання нерухомого майна комерційного призначення (торговельні, офісні, складські, готельні, логістичні, виробничі приміщення) на території відповідної громади незалежно від форми власності такого майна.

Платниками податку мають бути юридичні особи та фізичні особи – підприємці, які здійснюють господарську діяльність із використанням об'єктів комерційної нерухомості. При цьому доцільно передбачити пільговий режим або звільнення від оподаткування для суб'єктів малого бізнесу в перші роки після реєстрації або для підприємств, що зазнали руйнувань унаслідок воєнних дій.

Базою оподаткування пропонується визначити площу об'єкта нерухомості, що використовується в комерційних цілях, з можливістю коригування ставки залежно від виду діяльності, місця розташування об'єкта та інтенсивності його використання.

Адміністрування податку доцільно передати органам місцевого самоврядування, що дозволить забезпечити адресність, контрольованість і ефективність його справляння. Основою механізму адміністрування має стати інтегрований муніципальний реєстр комерційної нерухомості, який формується на базі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, містобудівного кадастру та відомостей про суб'єктів господарювання.

Органи місцевого самоврядування здійснюють:

- ідентифікацію об'єктів комерційної нерухомості;
- звірку фактичного використання об'єктів з заявленими видами діяльності;
- нарахування податку та формування платіжних повідомлень;
- контроль за повнотою і своєчасністю сплати.

Сплата податку має здійснюватися щоквартально, що забезпечує рівномірне надходження коштів до місцевого бюджету та зменшує ризики накопичення податкового боргу. Для підвищення податкової дисципліни доцільно передбачити автоматичне нарахування штрафних санкцій у разі порушення строків

сплати, а також можливість обмеження доступу до муніципальних сервісів у разі систематичної несплати.

Запровадження податку на використання комерційної нерухомості дозволить:

- диверсифікувати доходи місцевих бюджетів без підвищення ставок базових податків;
- зменшити залежність громад від міжбюджетних трансфертів;
- посилити роль місцевого самоврядування у регулюванні економічної активності;
- створити стабільне джерело фінансування відновлювальних та інфраструктурних проєктів у повоєнний період.

Крім того, такий податок стимулюватиме раціональне використання комерційної нерухомості, зменшуючи кількість занедбаних або тійово використовуваних об'єктів, що позитивно вплине на розвиток місцевої економіки та бізнес-середовища.

У сучасних умовах децентралізації та повоєнного відновлення територіальних громад об'єктивно зростає потреба у поглибленні фіскальної автономії органів місцевого самоврядування, ключовим елементом якої має стати передача їм повноважень з адміністрування місцевих податків і зборів. Чинна модель, за якої адміністрування місцевих податкових надходжень здійснюється централізованими органами державної податкової служби, не забезпечує належного врахування специфіки соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад, що призводить до втрат доходів місцевих бюджетів та зниження ефективності податкового контролю. Передача відповідних функцій на місцевий рівень дозволить сформувати більш гнучку та адресну систему управління податковими ресурсами громади.

Обґрунтованість такої передачі повноважень полягає насамперед у тому, що органи місцевого самоврядування володіють більш повною та оперативною інформацією про реальний стан об'єктів оподаткування та платників податків на своїй території. Саме на місцевому рівні найкраще відома фактична структура землекористування, характер використання комунального майна, рівень ділової активності суб'єктів малого підприємництва, масштаби неформальної зайнятості та наявність об'єктів, що фактично використовуються без належної реєстрації. Це створює передумови для підвищення якості податкового обліку, зменшення кількості необлікованих платників та розширення податкової бази без підвищення податкового навантаження.

Передача адміністрування місцевих податків і зборів органам місцевого самоврядування сприятиме підвищенню зацікавленості місцевої влади у нарощенні власної доходної бази, оскільки результативність адміністрування безпосередньо впливатиме на фінансові можливості громади щодо реалізації інфраструктурних, соціальних та відновлювальних проєктів. На відміну від централізованої моделі, за якої місцеві податки сприймаються як вторинний елемент податкової системи, децентралізоване адміністрування формує пряму відповідальність органів місцевого самоврядування за наповнення бюджету та стимулює впровадження сучасних управлінських і цифрових рішень у податковій сфері.

Важливим аргументом на користь передачі повноважень є також скорочення адміністративних витрат та підвищення оперативності податкових процедур. Адміністрування на місцевому рівні дозволяє швидше реагувати на зміни в економічному середовищі громади, оперативно оновлювати бази даних платників, виявляти податкові ризики та застосовувати превентивні заходи податкового контролю. Крім того, безпосередня комунікація між платником податків і органом місцевого самоврядування зменшує рівень формалізму, підвищує податкову культуру та сприяє добровільному виконанню податкових зобов'язань.

Передача адміністрування місцевих податків і

зборів також створює умови для інтеграції податкових процесів з іншими функціями місцевого управління, зокрема земельними відносинами, управлінням комунальним майном, просторовим плануванням та наданням адміністративних послуг. Така інтеграція дозволяє формувати єдину інформаційну систему громади, у межах якої дані про об'єкти оподаткування, платників і податкові надходження використовуються комплексно, що суттєво знижує ризики ухилення від сплати податків і втрат бюджету. У повоєнний період передача адміністрування місцевих податків і зборів органам місцевого самоврядування набуває особливої актуальності, оскільки саме громади стають ключовими суб'єктами відновлення економіки, залучення інвестицій та забезпечення соціальної стабільності. Посилення їх фінансової самостійності через удосконалення механізмів адміністрування податкових надходжень дозволить не лише збільшити обсяги доходів місцевих бюджетів, а й підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, забезпечивши стабільний розвиток територіальних громад у довгостроковій перспективі.

Оптимізація податкових надходжень має розглядатися у тісному взаємозв'язку зі стратегічними цілями розвитку територіальної громади. Податкова політика на місцевому рівні повинна не лише забезпечувати наповнення бюджету, а й виконувати стимулюючу функцію, спрямовану на підтримку підприємницької активності, залучення інвестицій та створення робочих місць. У повоєнний період особливого значення набуває баланс між фіскальними інтересами

громади та необхідністю створення сприятливого економічного середовища для відновлення та розвитку місцевої економіки.

Водночас фінансові інструменти розвитку територіальних громад не можуть бути ефективними без належного інституційного забезпечення. Підвищення спроможності органів місцевого самоврядування у сфері фінансового менеджменту, розвиток кадрового потенціалу, вдосконалення системи стратегічного планування та управління фінансовими ризиками є необхідними умовами реалізації політики оптимізації податкових надходжень. У цьому контексті важливим є також урахування європейського досвіду фінансової децентралізації та управління місцевими фінансами, що набуває особливої актуальності в умовах євроінтеграційних процесів та повоєнної реконструкції України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження фінансових інструментів розвитку територіальної громади з акцентом на оптимізацію податкових надходжень є науково обґрунтованим і практично значущим. Воно дозволяє сформулювати комплексне бачення ролі податкових механізмів у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад у повоєнний період, обґрунтувати напрями вдосконалення податкової політики на місцевому рівні та розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності управління доходною частиною місцевих бюджетів як передумови сталого соціально-економічного розвитку громад.

Література.

1. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. (зі змінами і доповненнями).
2. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. (зі змінами і доповненнями).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. (зі змінами і доповненнями).
4. *Дяченко Я.Я.* Адміністрування плати за землю в системі місцевих фінансів України. *Фінанси України*. 2021. № 6. С. 45-58.
5. *Кравченко В.І.* Місцеві фінанси України: навчальний посібник. Київ: Знання, 2019. 487 с.
6. *Луніна І.О.* Фінанси територіальних громад: теорія і практика розвитку. Київ: НАН України, 2020. 356 с.
7. Мінфін України. Аналітична доповідь щодо доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Київ, 2023. 52 с.
8. *Павлюк К.В.* Фінансове забезпечення розвитку регіонів України: монографія. Київ: КНЕУ, 2018. 412 с.
9. *Пелехатий А.О.* Бюджетна політика у забезпеченні розвитку територій: концептуальні домінуючі та напрями модернізації: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 386 с.
10. OECD. Fiscal Decentralisation and Local Finance. Paris: OECD Publishing, 2020. 214 p.
11. European Commission. Strengthening Local Government Finance in Post-Conflict Recovery. Brussels, 2022. 98 p.
12. World Bank. Municipal Finance and Local Development in Post-War Economies. Washington, DC, 2021. 176 p.

References.

1. Biudzhetniy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy. (2010). [Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine]. № 2456-VI dated July 8, 2010. (zi zminamy i dopovnenniamy).
2. Podatkovy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy. (2010). [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine]. № 2755-VI dated December 2, 2010. (zi zminamy i dopovnenniamy).
3. Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini: Zakon Ukrainy. (1997). [On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine]. № 280/97-VR dated May 21, 1997. (zi zminamy i dopovnenniamy).
4. *Diachenko, Ya.Ya.* (2021). «Administration of Land Payment in the System of Local Finances of Ukraine». *Finansy Ukrainy*. № 6. pp. 45-58.
5. *Kravchenko, V.I.* (2019). *Mistsevi finansy Ukrainy*. [Local Finances of Ukraine]. Znannia. Kyiv. Ukraine.
6. *Lunina, I.O.* (2020). *Finansy terytorial'nykh hromad: teoriia i praktyka rozvytku*. [Finance of territorial communities: theory and practice of development]. NAN Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
7. Minfin Ukrainy. (2023). *Analitychna dopovid' shchodo dokhodiv mistsevykh biudzhetoiv v umovakh voiennoho stanu*. [Ministry of Finance of Ukraine. Analytical report on local budget revenues under martial law]. Kyiv. Ukraine.
8. *Pavliuk, K.V.* (2018). *Finansove zabezpechennia rozvytku rehioniv Ukrainy*. [Financial support for the development of regions of Ukraine]. KNEU. Kyiv. Ukraine.
9. *Pelekhatyj, A.O.* (2019). *Biudzhetna polityka u zabezpechenni rozvytku terytorij: kontseptual'ni dominanty ta napriamy modernizatsii*. [Budgetary policy in ensuring the development of territories: conceptual dominants and directions of modernization]. LNU im. Ivana Franka. L'viv. Ukraine.
10. (2020). OECD. Fiscal Decentralisation and Local Finance. OECD Publishing. Paris.
11. (2022). European Commission. Strengthening Local Government Finance in Post-Conflict Recovery. Brussels.
12. (2021). World Bank. Municipal Finance and Local Development in Post-War Economies. DC. Washington.

Abstract.

Pelekhatyi A., Uhryn A. Financial instruments for the development of territorial communities: optimization of tax revenues

The article discusses modern approaches to strengthening the financial capacity of territorial communities in Ukraine in the context of military challenges and post-war recovery, with an emphasis on optimizing local budget tax revenues. It analyses the transformation of the role of territorial communities as key actors in socio-economic development, responsible for infrastructure reconstruction, provision of basic public services, and creation of preconditions for sustainable growth. Considerable attention is paid to the problem of asymmetry between the revenue and expenditure sides of local budgets, which is exacerbated by the decline in economic activity, migration processes, and the growth of social and recovery expenditures. The paper examines tax revenues as a basic tool for community financial autonomy, in particular the roles of personal income tax, land tax, and other local taxes and fees. It reveals the key problems in their administration, including inefficient use of land resources, outdated normative monetary valuation, shadow employment, and incomplete tax accounting. Separately, it analyses ways to increase the effectiveness of land tax by updating the normative monetary valuation, conducting a comprehensive inventory of land, integrating cadastral and tax registers digitally, and strengthening liability for violations of tax legislation. The article also examines the institutional and administrative aspects of improving the collection of personal income taxes, particularly the issue of its redistribution among communities, taking into account taxpayers' actual residence, the de-shadowing of the labour market, and the introduction of incentive mechanisms to encourage communities to expand the tax base. It justifies the feasibility of introducing new local taxes, particularly a tax on the use of commercial real estate, as a tool for diversifying local budget revenues. Attention is paid to the transfer of

powers to administer local taxes to local self-government bodies and the integration of tax policy with the strategic development goals of territorial communities in the post-war period.

Keywords: territorial communities, financial capacity, development, local taxes, local self-government bodies, management.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2025 р.

Бібліографічний опис статті:

Пелехатий А. О., Угрин А. П. Фінансові інструменти розвитку територіальних громад: оптимізація податкових надходжень. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2025. № 5. С. 100-104.

Pelekhatyi A., Ughryn A. Financial instruments for the development of territorial communities: optimization of tax revenues. Actual problems of innovative economy and law. 2025. No. 5, pp. 100-104.

УДК: 336.14:352; JEL classification: H72, H71, R51

DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-5-24>

ОГРАЗАНСЬКИЙ Владислав Владиславович, аспірант кафедри економіки та фінансів Мукачівського державного університету, <https://orcid.org/0009-0003-9100-126X>
ЮЩИК Юрій Володимирович, аспірант кафедри фінансів, Інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-4482-2201>

РОЗВИТОК МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Огразанський В.В., Ющик Ю.В. Розвиток місцевих бюджетів в умовах реформування місцевого самоврядування.

У статті досліджено розвиток місцевих бюджетів в Україні в умовах реформування місцевого самоврядування та реалізації бюджетної децентралізації. Обґрунтовано теоретичні підходи до визначення сутності та ролі місцевих бюджетів у системі державних фінансів як ключового інструменту фінансової підтримки соціально-економічного розвитку територіальних громад. Проаналізовано нормативно-правові засади формування та виконання місцевих бюджетів, визначено їх трансформацію під впливом процесів децентралізації, виявлено основні законодавчі прогалини, що перешкоджають збільшенню фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Оцінено вплив реформи місцевого самоврядування на фінансовий потенціал територіальних громад з точки зору зміни структури доходів і видатків місцевих бюджетів, співвідношення власних доходів і міжбюджетних трансфертів, розширення бюджетних повноважень на місцевому рівні. Встановлено, що бюджетна децентралізація загалом сприяла зростанню ролі місцевих бюджетів у фінансуванні суспільних послуг, але її результати є неоднаковими і значною мірою залежать від економічного потенціалу територій. Визначено ключові проблеми та системні дисбаланси у розвитку місцевих бюджетів в сучасних соціально-економічних умовах, зокрема структурну нерівність доходної бази громад, дисбаланс між делегованими повноваженнями та фінансовими ресурсами, стійку трансфертну залежність, управлінські та демографічні обмеження. Обґрунтовано необхідність переходу від формального розширення бюджетних повноважень до якісного зміцнення фінансового потенціалу територіальних громад шляхом вдосконалення механізмів міжбюджетного вирівнювання, стимулювання власних доходів та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Ключові слова: місцеві бюджети, бюджетна децентралізація, місцеве самоврядування, фінансова спроможність, територіальні громади, публічні фінанси.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Реформування місцевого самоврядування, що розгортається в Україні впродовж останнього десятиліття, стало одним із ключових чинників трансформації системи публічних фінансів та перерозподілу фінансових ресурсів між рівнями влади. У центрі цих змін перебувають місцеві бюджети, які з інструменту адміністративного фінансування поступово трансформуються у самостійну фінансову основу соціально-економічного розвитку територіальних громад. Посилення бюджетної децентралізації, розширення доходної бази місцевих бюджетів та передача органам місцевого самоврядування нових повноважень актуалізували питання їх фінансової спроможності, ефективності використання ресурсів і довгострокової стійкості.

Актуальність дослідження розвитку місцевих бюджетів зростає також у контексті сучасних соціально-економічних та безпекових трансформацій, що посилюють навантаження на бюджетну систему та потребують гнучких, адаптивних фінансових рішень на місцевому рівні. За таких умов наукове осмислення тенденцій, факторів і механізмів розвитку місцевих бюджетів в умовах реформування місцевого самоврядування є необхідною передумовою формування ефективно фінансової політики територіальних громад і вдосконалення системи міжбюджетних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та розвитку бюджетів територіальних громад і реалізації бюджетної децентралізації досліджуються широким колом вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, у працях О. В. Артюха, П. Й. Атамаса, В. С. Леня, В. Ф. Максимової, В. Я. Плаксієнка, Н. М. Ткаченко висвітлено фінансові механізми формування місцевих бюджетів, проблеми доходної бази та бюджетної автономії органів місцевого самоврядування. Інституційні та макроекономічні передумови децентралізації публічних фінансів обґрунтовано у працях В. М. Геєця, тоді як теоретичні та прикладні аспекти фінансової спроможності територіальних громад розкрито у дослідженнях О. П. Кириленко та І. О. Луїної.

Теоретичне підґрунтя дослідження доповнюють праці Р. Масгрейва та В. Оутса, у яких сформульовано засади теорії публічних фінансів і фіскального федералізму. Практичні аспекти розвитку місцевих фінансів і регуляторної спроможності громад відображено в аналітичних матеріалах OECD і Світового банку.

Водночас, попри значний науковий доробок, недостатньо дослідженими залишаються питання інтеграції бюджетної та регуляторної політики територіальних громад, а також використання цифрових та аналітичних інструментів для підвищення прозорості й результативності управлінських рішень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження тенденцій, особливостей та ключових чинників розвитку місцевих бюджетів в умовах реформування місцевого самоврядування, а також обґрунтування напрямів підвищення їх фінансової спроможності та ефективності використання бюджетних ресурсів у територіальних громадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових дослідженнях місцеві бюджети традиційно розглядаються як ключовий елемент системи публічних фінансів, що забезпечує фінансову основу діяльності органів місцевого самоврядування та реалізацію ними власних і делегованих повноважень. Класичні підходи до визначення сутності місцевих бюджетів ґрунтуються на їх трактуванні як централізованих фондів грошових ресурсів, що формуються та використовуються на місцевому рівні з метою задоволення суспільних потреб відповідних територіальних спільнот. У цьому контексті місцевий бюджет виступає інструментом перерозподілу валового внутрішнього продукту та фінансового забезпечення локального розвитку.

У межах інституціонального підходу місцеві бюджети розглядаються як складова інституційної архітектури публічних фінансів, що відображає розподіл повноважень і відповідальності між рівнями влади. Такий підхід є домінуючим у працях, присвячених теорії фіскального федералізму та децентралізації публічних фінансів,